

माहिती तंत्रज्ञान नियम: अतिव्याप्तीचे प्रकरण?

कार्यकारी अधिकाऱ्याने नाही, तर केवळ न्यायव्यवस्थेने ट्रेसेबिलिटीवर आदेश दिला पाहिजे

Rishab Bailey
is Technology
Policy researcher
at the National
Institute of Public
Finance and Policy

Parminder Jeet Singh
is Executive
Director, IT for
Change

Scan the QR code to
listen to the full
interview online

गेल्या आठवड्यात व्हॉट्सअपने भारताच्या एका नवीन माहिती तंत्रज्ञान नियमाला कायदेशीर आव्हान देण्याचा निर्णय घेतला ज्यात समस्याग्रस्त संदेशांचा प्रवर्तक ओळखण्यासाठी तपास यंत्रणांना मदत करण्यासाठी मेसेजिंग प्लॅटफॉर्मची आवश्यकता आहे. व्हॉट्सअपचा असा अंदाज आहे की यामुळे एन्ड-टू-एंड एन्क्रिप्शन मोडेल आणि लोकांच्या गोपनीयतेच्या अधिकाराला धक्का बसेल. सरकारने प्रतिक्रिया दिली की ते आपल्या सर्व नागरिकांसाठी गोपनीयतेचा अधिकार सुनिश्चित करण्यासाठी वचनबद्ध आहेत आणि राष्ट्रीय सुरक्षा देखील सुनिश्चित करावी लागेल. विशेषतः व्हॉट्सअपसारख्या सोशल मीडिया मध्यस्थांच्या संदर्भात गोपनीयता विरुद्ध सुरक्षा समतोल यावर पुरेसे लक्ष देण्यासाठी हे नवीन नियम तयार केले गेले आहेत का? ऋषभ बेली आणि परमिंदर जीत सिंग यांनी श्रीराम श्रीनिवासन यांनी केलेल्या संभाषणात या प्रश्नावर चर्चा केली. संपादित उतारे:

• आयटी नियम गोपनीयता विरुद्ध सुरक्षा मुद्द्याशी कसे संबंधित आहेत याबद्दल आपले मत काय आहे?

ऋषभ बेली : थोडक्यात उत्तर असे आहे की नवीन आयटी नियमांची प्रत्येक तरतूद ही संविधान आणि २० च्या मूळ आयटी कायद्याला विरोधात्मक आहे. नियम केवळ गोपनीयता आणि सुरक्षा हितसंबंध संतुलित करण्यासाठी वरवरचे प्रयत्न करतात. परंतु हे अगदी स्पष्ट आहे की नागरी स्वातंत्र्य हितसंबंध तसेच आर्थिक हितसंबंध या दोन्हीवर सुरक्षा हितसंबंधांना प्राधान्य दिले जात आहे.

हे लक्षात ठेवा की सरकारकडे आधीच पाळत ठेवण्याचे प्रचंड अधिकार आहेत. २०१८ मध्ये डेटा संरक्षण कायद्याच्या मसुद्यासोबत असलेल्या न्यायमूर्ती श्रीकृष्ण समितीच्या अहवालातही हे मान्य करण्यात आले होते. म्हणून, या अधिकारांमध्ये सुधारणा करण्याचा प्रयत्न करण्याऐवजी, सरकार स्वतः ला नागरिकांच्या खासगी जीवनात हेरगिरी आणि हस्तक्षेप करण्याची अधिक क्षमता देत आहे. विशेषतः नवीन नियमांमधील ट्रेसेबिलिटी दायित्व समस्याग्रस्त आहे कारण यावरील तांत्रिक साहित्य जवळजवळ सार्वत्रिक आहे, हे मान्य करणे म्हणजे व्हॉट्सअपसारख्या प्लॅटफॉर्मवरील सर्व वापरकर्त्यांसाठी एन्ड-टू-एंड एन्क्रिप्शनचा वापर मोडणे होय.

तसेच डिजिटल अर्थव्यवस्थेत एन्ड-टू-एंड एन्क्रिप्शनची खरोखर गरज आहे कारण डेटा चोरी आणि हॅकिंग भारतातच वाढत आहे. प्लॅटफॉर्मचा एक मुद्दा देखील आहे जो स्वतः वापरकर्त्यांच्या डेटाचा गैरवापर करतो. म्हणून, आदर्शपणे, आपण अधिक वापरकर्त्यांनियंत्रित एन्क्रिप्शनला प्रोत्साहित करण्याचा आणि ही शक्यता मर्यादित न करण्याचा विचार केला पाहिजे.

परमिंदर जीत सिंग : मी ऋषभबरोबरच्या कराराच्या मुद्द्यांपासून सुरुवात करेन आणि राज्य ज्या प्रकारे आपल्या अधिकारांचा वापर अशा प्रकारे करत आहे, ज्याप्रकारे ते अत्यंत धोकादायक बनत चालले आहे.

असे म्हटल्यावर आपल्या समाजामध्ये प्री-डिजिटलतेपासून डिजिटल सोसायट्यांमध्ये बदल होत आहेत आणि अनेक मूलभूत संरचनात्मक बदल घडायला हवे, या अर्थाने ही गोष्ट आपण पाहणे आवश्यक आहे. त्यापैकी नवीन संदर्भात आवश्यक असलेल्या कायद्याच्या अंमलबजावणीचे लीव्हरदेखील आहेत. दुसरे म्हणजे न्यायमूर्ती श्रीकृष्ण यांनी म्हटल्याप्रमाणे, एक नवीन कायदा आणला पाहिजे, ज्यात तर्कशास्त्रावर चर्चा केली पाहिजे, चांगले संस्थात्मक नियंत्रण आणि समतोल दिला पाहिजे आणि नंतर कायद्याच्या अंमलबजावणीसाठी ही महत्त्वपूर्ण आणि नवीन कायदेशीर शक्यता त्या संदर्भात दिली पाहिजे. तिसरी गोष्ट म्हणजे व्हॉट्सअपची सर्वात मोठी समस्या म्हणजे ही एक खाजगी कम्युनिकेशन चॅनेल आहे आणि काही विशिष्ट व्हायरलीनंतर ती सार्वजनिक होते. तर, असे घडते की प्रवर्तक किंवा ट्रेसिबिलिटी जनादेशामुळे, जो कोणी आपल्या मित्राला वैयक्तिक संदेश लिहित आहे त्याला भीती वाटते की जरी ते एक विश्लेषण देत असले तरी जे खाजगी अर्थाने गुन्हेगारी नाही, परंतु सार्वजनिक अर्थाने ते गुन्हेगारी असू शकते. तर, आपण त्यातील खाजगी आणि सार्वजनिक भागाचा समतोल कसा राखता ही चिंतेची बाब आहे.

- **ऋषभ, तुम्हाला असे वाटते का की मेटाडेटाचा वापर या समस्येला सामोरे जाण्यासाठी पुरेसा आहे?**

आरबी: ट्रेसिबिलिटीसाठी आपल्याला विशिष्ट आदेश का असणे आवश्यक आहे हे अस्पष्ट आहे. होय, मेटाडेटा तसेच इतर प्रकारच्या एन्क्रिप्टेड डेटा कायद्याच्या अंमलबजावणीद्वारे प्रवेश केला जाऊ शकतो. हेदेखील लक्षात ठेवा की भारतातील सध्याचा कायदा सरकारला डेटाची डिक्रिप्शन ची विनंती करण्याची परवानगी देतो जिथे तो मध्यस्थाकडे आहे किंवा मध्यस्थाकडे खाजगी एन्क्रिप्शन की आहे.

- **डिक्रिप्शन चे नियम अशा संदर्भात प्रासंगिक असतील का जिथे संप्रेषणाच्या शेवटी डिक्रिप्शनच्या किज नाहीत?**

आरबी: हा खरं तर इथला मूलभूत मुद्दा आहे, तो म्हणजे तुम्ही वापरकर्त्यांच्या नियंत्रणाखाली असलेल्या एन्क्रिप्शनपासून मध्यस्थांनीच केलेल्या एन्क्रिप्शनकडे जावे अशी सरकारची इच्छा आहे. जर मध्यस्थ एन्क्रिप्शन कीनियंत्रित करत असेल, तर सरकार फक्त त्यांच्याकडे जाऊन ही माहिती मागू शकते.

पीजेएस: एन्क्रिप्टेड संदेशांच्या ट्रेसिबिलिटीसाठी एन्क्रिप्शन तोडणे आवश्यक आहे यावर माझा विश्वास नाही. आधीच माहितीचे अनेक थर वाहून नेणारा मेटाडेटा, ज्यात एक काउंटर देखील आहे जो आपल्याला सांगतो की संदेशाने व्हायरलतेची एक विशिष्ट मर्यादा ओलांडली आहे, प्रत्येक संदेश तयार झाल्यावर त्याच्या प्रवर्तकाला लॉक करण्यासाठी एक चांगली जागा असू शकते. आता, तुम्ही नेहमी म्हणू शकता की हे माझ्या एन्क्रिप्शनच्या पद्धतीसह जात नाही. परंतु कायदा व्यवसायाच्या खाजगी मॉडेल्सचे पालन करत नाही; व्यवसायाची खाजगी मॉडेल्स कायद्याचे पालन करतात.

मी कायद्याची अंमलबजावणी करणारा अधिकारी आहे आणि मला अशा अनेक परिस्थिती दिसतात जिथे खरोखरच दुसरा कोणताही मार्ग नाही - म्हणजे आपण अनेक दशके तपास करू शकता आणि नेहमीच प्रवर्तक शोधू शकता. तर, अशी उदाहरणे आहेत की कोणीतरी असा संदेश पाठवत आहे जो दलिताना अपमानास्पद आहे आणि हे व्हायरल होते. भारतीय कायदानुसार हे बेकायदेशीर आहे. मग, कायद्याने काय करावे? दुसरे उदाहरण म्हणजे ट्विटरवर पाश्चिमात्य देशांमध्ये घडलेल्या पद्धतशीर निवडणुकीशी संबंधित हेराफेरीशी संबंधित आहे; भारतात हे व्हॉट्सअपवर घडते. परकीय देश हे करू शकतात, भारतीय राजकीय पेशी बेकायदेशीर पद्धतीने करू शकतात. आणि जेव्हा आपण प्रवर्तक शोधण्यास सक्षम असता तेव्हा हे सर्व खरोखर शोधले जाऊ शकते. आणखी एक उदाहरण म्हणजे अश्लील चित्रे, सहमती नसलेली, जिव्हाव्याची चित्रे (जी सामायिक केली जातात). आणि शेवटी, आज बर् याच चुकीच्या

प्रकारची सामग्री पोलिसांनीच व्हॉट्सअपवर लीक केली आहे, ज्यांना तपास करताना बर् याच डिजिटल माध्यमांमध्ये प्रवेश मिळतो. या सर्वांमध्ये प्रवर्तक शोधणे आवश्यक आहे आणि ही प्रकरणे गुणाकार करत राहणार आहेत. आणि फक्त असे म्हणणे की मला वाटते की हे शोधले जाऊ शकते अन्यथा पुरेसे नाही.

- व्हॉट्सअपला सरकारने दिलेल्या प्रतिसादात नियमांसह येणाऱ्या सुरक्षा उपायांचा उल्लेख करण्यात आला. त्यावर काही विचार?

आरबी: सध्या तयार केलेला नियम अस्पष्ट, असंगत आणि कदाचित अनावश्यक आहे. ज्या कारणांसाठी ही ट्रेसबिलिटी शक्ती वापरली जाऊ शकते ती कारणे बरीच व्यापक आहेत आणि म्हणूनच गैरवापर करण्यास सक्षम आहेत. या तरतुदीत 'राज्याची सुरक्षा' या वाक्याचा वापर करण्यात आला आहे, ज्याचा दुर्दैवाने अर्थ सरकारवर कोणत्याही प्रकारे टीका करणे असा झाला आहे. त्याचप्रमाणे, गुन्हा शोधण्यासाठी किंवा रोखण्यासाठी या अधिकाराचा वापर केला जाऊ शकतो असे म्हणणे मुळात कार्यकारी अधिकाऱ्यांना गुन्हा होण्यापूर्वीच लोकांना ओळखण्यासाठी विनामूल्य लगाम देते.

पीजेएस: हेतू, हेतू आणि संस्थात्मक सुरक्षा यांचे पद्धतशीर स्पष्टीकरण असलेला हा एक नवीन कायदा असायला हवा होता. आताप्रमाणेच देशद्रोहाची पुनर्व्याख्या करावी लागेल, असे न्यायालयाने म्हटले आहे. येथे दोन समस्याग्रस्त संज्ञा आहेत: 'राज्याची सुरक्षा' आणि 'सार्वजनिक व्यवस्था'. लोक माझ्या रस्त्यावर ओरडत आहेत; हा सार्वजनिक व्यवस्थेचा मुद्दा आहे का? आणि या अटी परिभाषित करण्यासाठी आणि त्यावर कायदा मांडण्यासाठी आम्हाला आमच्या सर्वोच्च न्यायालयाची आवश्यकता आहे.

अशा प्रकारच्या प्रकरणांसाठी कार्यकारी प्राधिकरणाला आदेश देता कामा नये, असा माझा ठाम विश्वास आहे. केवळ न्यायालयीन आदेश, ज्याने उद्देशाचा आग्रह धरला पाहिजे, आपण ते कसे करणार आहात, मध्यस्थाला कमी हस्तक्षेप करणाऱ्या मार्गाद्वारे ते करण्यास सक्षम होण्याची संधी देण्यात आली आहे का, जे सर्व नवीन नियमांचा भाग आहेत, संदेशाच्या प्रवर्तकाला प्रवेश दिला पाहिजे. तर, या संस्थात्मक प्रणाली नवीन कायद्यात असाव्यात आणि सर्वोच्च न्यायालयाने 'सार्वजनिक व्यवस्था' आणि 'राज्याची सुरक्षा' यांसारख्या अटी स्पष्ट केल्या पाहिजेत.

ही नेहमीच चालू असलेली लढाई असेल. वसाहतवादी राजवटीत एका पोलिस कॉन्स्टेबलला जे अधिकार देण्यात आले होते... नवी दिल्लीत भारतीय पोलिसांची आणि टोर्ंटो पोलिसांची हीच शक्ती आहे: लोकांना अटक करणे, लोकांच्या घरात जाणे. जे आपली शक्ती नियंत्रणात ठेवतात त्यांच्याभोवती हे संस्थात्मक संरक्षण आहे. डिजिटल क्षेत्रातही हेच लागू होईल.

- हे नवीन कायदे म्हणून आले नाहीत याबद्दल तुमचे काय म्हणणे आहे?

पीजेएस : बहुधा त्यातील बरेचसे नियम बनवण्याच्या पातळीचे नाही. अशा प्रकारच्या गोष्टी संसदेत गेल्या पाहिजेत आणि संपूर्ण कायदा लिहिला पाहिजे.

आरबी: गेल्या काही वर्षांत उत्तरोत्तर जे घडले आहे ते म्हणजे आयटी कायद्याच्या मार्गाचे कलम ७९ आणि आपण या अंतर्गत नियम बनवू शकता ही वस्तुस्थिती उत्तरोत्तर अधिक कठीण जबाबदाऱ्या सादर करण्यासाठी वापरली जात आहे, ज्यात अनेक मुद्द्यांवर समाविष्ट आहे जेथे आपल्याला प्रत्यक्षात नियमनाची आवश्यकता असू शकते. युक्तिवाद असा आहे की कलम ७९ अंतर्गत सर्व नियम मुख्य तरतुदीला लागू करू शकतात. ते नवीन गुन्हे सादर करू शकत नाहीत, ते मूळ तरतुदीच्या पलीकडे जाऊ शकत नाहीत किंवा खरे तर पालक कायदास्वतः विचार करतो.

- एन्क्रिप्शनच्या मुद्द्यावर परत येताना, व्हॉट्सअॅपच्या आरोपांना प्रतिसाद म्हणून सरकारने जाहीर केलेल्या प्रसिद्धीने २०१९ मध्ये पाच देशांनी (यू.के., अमेरिका, ऑस्ट्रेलिया, न्यूझीलंड आणि कॅनडा) जारी केलेल्या विज्ञप्तीबद्दल एक मुद्दा मांडला ज्यात ते एन्क्रिप्शनच्या समस्यांबद्दल बोलतात. पुढे काय होणार आहे असे तुम्हाला वाटते?

आरबी: खरं तर, प्रत्येक अधिकारक्षेत्र कधीकधी संदेश उपलब्ध होऊ शकत नाहीत किंवा कायद्याची अंमलबजावणी करणार या एजन्सीला डेटा उपलब्ध होऊ शकत नाही या वस्तुस्थितीला कसे सामोरे जाऊ शकते या मुद्द्याशी झगडत आहे. परंतु मला असे वाटत नाही की अशी एकही उदारलोकशाही आहे जी प्रत्यक्षात नवीन आयटी नियमांप्रमाणेच ट्रेसबिलिटीला अनुकूल करणारे कायदे लागू करते. एन्क्रिप्टेड डेटाच्या प्रवेशाचा हा मुद्दा गेल्या २५ वर्षांत अनेक वेगवेगळ्या देशांमध्ये समोर आला आहे. उदाहरणार्थ, अमेरिकेतही १९९० च्या दशकाच्या मध्यापासून त्यावर चर्चा होत आहे. हे विशेषतः दर पाच किंवा सहा वर्षांनी येते जेव्हा दहशतवादी हल्ला होतो किंवा असे काहीतरी असते आणि तंत्रज्ञान कंपन्या म्हणतात की आम्ही आपल्याला हा डेटा प्रदान करू शकत नाही कारण ते एन्क्रिप्टेड आहे. परंतु प्रत्यक्षात असे कोणतेही कायदे लागू करण्यात आलेले नाहीत जे विशेषतः या समस्येला सामोरे जातात, मुख्यतः तांत्रिक समुदाय तसेच नागरी समाज आणि शैक्षणिक क्षेत्रातील विरोधामुळे.

ऑस्ट्रेलियात दूरसंचार आणि इतर कायदे दुरुस्ती कायदा म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या कायद्यानुसार सरकारला बऱ्यापैकी व्यापक अधिकार देण्यात आले आहेत. हे कायद्याच्या अंमलबजावणीला मध्यस्थांकडून माहिती आणि मदतीची विनंती करण्यास अनुमती देते. परंतु येथेही ते प्रणालीगत कमतरता किंवा असुरक्षितता निर्माण करण्याचे आदेश देऊ शकत नाहीत.

हे लक्षात ठेवणे देखील महत्वाचे आहे की बर् याचदा, व्यासपीठांना नेहमीच सरकारांच्या वॉईट बाजूने जायचे नसते. हे भारतीय संदर्भात लागू होईलच असे नाही, कारण स्पष्टपणे येथे एक विरोधी भूमिका स्वीकारली गेली आहे. परंतु प्लॅटफॉर्मच्या उत्पादनात डिझाइनद्वारे कमकुवतपणा म्हणून ओळखल्या जाणार या इमारतीत देखील हात मुरडले जाऊ शकतात. उदाहरणार्थ, अॅपलने आपला आयक्लाउड डेटा एन्क्रिप्ट करण्याची योजना सोडल्याचे म्हटले जाते कारण एफबीआयने त्यावर दबाव टाकला होता. हे मोठे प्रश्न आहेत ज्यावर चर्चा करणे आवश्यक आहे, परंतु मला असे वाटत नाही की आपल्याला प्रत्यक्षात असे बरेच देश सापडतील ज्यांच्याकायद्यात समान तरतुदी आहेत.

the_thinking_treet3

THRIVING FOR SUSTAINABLE FUTURE